

UOT 378.012.7

Axundova Gülarəxanım Əhməd qızı
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68

MUSİQİ DƏRSLƏRİNDƏ EVRİSTİK TEXNOLOGİYANIN TƏTBİQİ

Açar sözlər: evristik texnologiya, təlim, fəaliyyət, assosiasiya, analogiya

Evristik texnologiya, onun müxtəlif formaları və ona daxil olan metod və priyomlar şagirdlərdə fəallığı, təlim prosesinin özünə qarşı marağı, yaradıcı qabiliyyətləri, assosialı-образlı təfəkkürü inkişaf etdirir, bununla da şagirdlərin ümumilikdə şəxsiyyətini formalaşdırır.

Г.А.Ахундова

ПРИМЕНЕНИЕ ЭВРИСТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ МУЗЫКИ

Ключевые слова: эвристическая технология, обучение, деятельность, ассоциация, аналогия

Эвристическая технология и входящие в нее методы и приемы развивают у учащихся активность, интерес к самому процессу обучения, творческие способности, ассоциативно-образное мышление. Тем самым она в целом формирует личность ученика.

G.A.Akhundova

THE USE OF HEURISTIC TECHNOLOGIES IN MUSIC LESSONS

Key words: heuristic technology, learning, activity, association, analogy

Heuristic technology and its methods and techniques develop learners activity, interest in the learning process itself, creative abilities, associative-imaginative thinking. Thus, in general, it forms the personality of the learner.

Hal-hazırda Azərbaycanda təhsilin yeni sistemi qurulmaqdadır ki, bu sistem dünya təhsil məkanına daxil olmağa istiqamətlənmişdir. Bu proses təlim-tərbiyə

işinin pedaqoji nəzəriyyəsi və təcrübəsində gedən əhəmiyyətli dəyişikliklərlə müşahidə olunur. Təhsil paradigmasının dəyişməsi baş verir: başqa məzmun, başqa yanaşmalar, başqa münasibətlər, başqa davranış, başqa pedaqoji mentalıq təklif olunur. Təhsilin məzmunu yeni prosessual bacarıqlarla, qabiliyyətlərin inkişafı, informasiyanın emalı, problemlərin yaradıcı həlli və s. ilə zənginləşir. Pedaqoji prosesin vacib amili kimi şəxsiyyətyönümlü müəllim-şagird münasibətləri çıxış edir. İctimai bilik səviyyəsinə uyğun pedaqoji texnologiyaların yaradılmasında elmin rolu artmağa başlayır. Bu gün bütün təlim texnologiyalarının geniş spektrini öyrənmədən pedaqoji cəhətdən savadlı mütəxəssis olmaq mümkün deyil.

Günümüzün tələbləri musiqi təhsilinin də yeni texnologiyalarla aparılmasını nəzərdə tutur. Musiqi təhsilinin məzmununun yeniləşməsi müxtəlif yollarla aparıla bilər. Lakin real dəyişikliklər müəllimin pedaqoji prosesi nə dərəcədə yeniliklərlə təşkil edəcəyindən asılıdır. Bu gün, demək olar, hər bir müəllim bilir ki, istənilən təhsilin inkişafedici xarakter alması üçün vacibdir ki, şagirdlər bilik, bacarıq və vərdisləri geniş təlim fəaliyyətində mənimsəsinlər.

Ənənəvi musiqi pedaqogikası musiqi dərslərində müxtəlif fəaliyyət növləri anlayışına hər şeydən əvvəl xorla oxumanı, sadə musiqi alətlərində çalğını, musiqinin nəzəri əsaslarının öyrənilməsini (not təlimi), improvizasiyanı, musiqini dinləməni daxil edir. Son illər aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bütün adları çəkilən fəaliyyət növlərinin musiqi dərslərində formal olaraq mövcudluğu, zahirən şagirdlərin daima məşqulluğu – hələ demək deyil ki, məktəblilər tam dolğun musiqili-bədii fəaliyyəti həyata keçirirlər.

Məlumdur ki, təlim fəaliyyətini digərlərindən (xüsusilə də təlim işindən) fərqləndirən ən köklü mühüm cəhət – onun dərk etmə təfəkkürün vasitəsilə həyata keçirilməsidir və bunun nəticəsində materialda belə dəyişikliklər baş verməlidir ki, onun vacib daxili əlaqələri və münasibətləri aşkarlanmış olsun. Onların aşkarlanması şagirdə biliyin yaranmasını izləmək, sanki həqiqəti özü tərəfindən ixtira etməyə imkan verir. Materialın bu cür yaradıcı transformasiyası real və təfəkküri eksperiment prosesi kimi baş verir ki, bunun nəticəsində şagirdlərdə musiqinin məğzinə, dərinliklərinə varmağa imkan yaranır.

Musiqi dərslərində uğurla tətbiq oluna bilən texnologiyalardan biri evristik təlimdir. Evristik təlim şagirdlərin yaradıcı şəxsiyyət kimi inkişafı, universal bacarıq və vərdşlərin formalaşdırılması məsələlərinin həllinə imkan yaradır, onlarda öyrənmək bacarığının əsaslarını, təlimə motivasiyalarını formalaşdırır, özünüinkişaf və özünütəşkil etmək üçün şərait yaradır. Evristik təlimin müxtəlif formaları, metod və priyomları mövcuddur:

Evristik daxil olma belə formadır ki, burada bir neçə gün ərzində təlim dominantası qorunub-saxlanılır və bu da şagirdlər tərəfindən təhsil obyektinin idrakını evristik metodlar vasitəsilə həyata keçirilməsini təmin edir. Belə daxil olmada müəyyən bir dövr və ya hadisə, ölkə və ya bir bəstəkarın yaradıcılığı, musiqi nəzəriyyəsi və ya anlayışı ehtiva olunur. Evristik daxil olma bir sıra təhsil

vəziyyətlərindən ibarət ola bilər.

Evristik olimpiada. Onun məqsədini şagirdlərə, onların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, maksimal özünüifadə imkanının yaradılması təşkil edir. Bu forma şagirdlərə kiçik həcmli yaradıcı məhsulu qısa zaman ərzində yaratmağa imkan verir. Olimpiadanın tapşırıqları müxtəlif nominasiyalarda ola bilər: “İdeyalar”, “Obrazlar”, “Qanunauyğunluqlar”, “İşarələr”, “Simvollar”, “Təcrübə”, “Quruluşlar” və s. Evristik olimpiadada mürəkkəb məsələlərin düzgün həlli deyil, şagirdlərin yaratdığı məhsulların nə dərəcədə kreativ, yaradıcı olması qiymətləndirilir. Məsələn, belə bir tapşırıq verilə bilər “Bütün insanlar üçün ümumi olan dili təsvir et”.

Evristik suallar metodu. Bir hadisə və ya obyekt barəsində məlumatı axtarıb-tapmaq üçün yeddi əsas sual verilməlidir: Kim? Nə? Nə üçün? Harada? Nə ilə? Necə? Nə zaman? Sualları cütləyərək yeni sual da yaratmaq mümkündür, məsələn, Necə-Nə zaman? Tədqiq olunan obyekt barəsində bütün bu suallara və onların müxtəlif variantlarla cütlənməsinə cavab axtarışları qeyri-adi ideyalar və həllər doğurur.

Sinektika metodu. Sinektika (ingiliscə - *synectics*) – müxtəlif elementlərin üst-üstə yığılması, birləşməsi deməkdir. Sinektika metodu məsələlərin həllində analogiyaların (bənzətmə) istifadəsini nəzərdə tutur. Bu üsul beyin həmləsi metodunun tam əksi olub, müxtəlif növ analogiyalara, inversiya, assosiasiyalara və s. əsaslanır. Əvvəl problemin ümumi cəhətləri müzakirə olunur, ilk həllər irəli sürülür və dənələnir, analogiyalar yaradılır və inkişaf etdirilir, alternativlər seçilir, yeni analogiyalar axtarılır, prolemə yenidən qayıdır. Sinektika mürəkkəb idrakı-təlim məsələlərin həlli üçün tətbiq olunur, həmçinin də özü-özlüyündə yaradıcı axtarış prosesi vərdişlərinin əldə edilməsi üçün faydalıdır.

Analogiyalar vasitəsilə təfəkkürdə ətalət, inersiyadan yaxa qurtarmaq olar. Konkret problemin həllini iki mərhələ ilə həyata keçirmək məsləhətdir: əvvəl qeyri-adini sadəyə çevirmək lazımdır, sonra isə bunun əksi olaraq adi bir şeyi qeyri-adiyə çevirmək. Məsələnin həlli dörd növ analogiyalar vasitəsilə axtarılır:

Birbaşa analogiya – araşdırılan obyekt digər sahədən (elm sahəsi və ya təbiətdən, və ya musiqi sənətində obraz və hisslər, duyğularla) az-çox analogi olan obyektlə müqayisə edilir.

Subyektiv (şəxsi) analogiya – emosiyalarla bağlıdır, burada məsələnin həlli empatiya (obyektin obrazına daxil olma) vasitəsilə baş verir. Bu metodda bütün prosesi təsəvvürdə yaratma, onu daxildən hiss etmə bacarığı böyük rol oynayır.

Simvolik analogiya – burada məsələnin və ya obyektin qısa simvolik obrazlı izahını tapmaq tələb olunur.

Fantastik analogiya – məsələnin izahı nağıl, əfsanə, miflərin terminləri ilə aparılmalıdır.

Sinektika metodu pedaqoji fəaliyyətin aparılması üçün yaradıcı müəllimə, improvizator-müəllimə geniş imkanlar verir. Musiqi dərslərində empatiya priyomu

çox əlverişlidir. Məsələn, D.Kabalevskinin “Klounlar” pyesini dinlədikdə uşaqlar gah kədərli, gah da şən klounlara çevrilirlər, Şumanın “Cəsur atlı” pyesini dinlədikdə – bütün maneələri dəf edən igid atlıya, P.Çaykovskinin “Bülbül” əsərini dinlədikdə – şən yaz quşuna, F.Əmirovun “Uşaq lövhələri”ndən “Gəzinti” və ya “Kiçik nağıl” pyeslərini dinlədikdə – uşaqlar nağıllar obrazına dalırlar. Bu zaman musiqi uşaqların bütün orqanizmlərinə təsir edir, çünki musiqini qavrama və anlama əzələlərdə, hərəkətdə, nəfəsdə hiss olunmaqla ifadə edilir.

Musiqi dərslərinin mahını oxuma mərhələsində mahının öyrənilməsi və ifası priyomları simvolik analogiyaların istifadəsi ilə aparılır. Uşaqlar özləri mahının sözlərinə assosiasiyaları yaradır və mətni asanlıqla yadda saxlayırlar. Eləcə də musiqini dinləməkdən əvvəl uşaqlara musiqi əsərinə ad uydurmaq tapşırığı verilir.

Dərslərdə həmçinin “Yaxşı-pis”, “Nə kimi?”, oyunlarını keçirmək yaxşı olar. Məsələn, uşaqlar düşünülər payız – yaxşıdır yoxsa pis. Pisdirsə – niyə? Yaxşıdırsa – niyə? Musiqi yüngüldür – nə kimi? Şən, parlaq – nə kimi? Və s.

Uşaqlarda alətlərdə çalmaq həvəsi o qədər böyük olur ki, onlar çox vaxt böyük həcmli təlim işini heç hiss etmirlər. Burada bir sıra priyomlardan istifadə etmək olar ki, bunların vasitəsilə uşaqlarda musiqili-yaradıcı vərdişlərini inkişaf etdirmək olar:

- bizimlə birgə elə;
- bu səslər mənim haqqımdadır – elementar improvizasiya;
- mənim bədənimin musiqisi (psalmofoniya) – səslə jestlərlə ifadələr (plastik intonasiya), müstəvidə çalma;
- səslərlə oyunlar – səs-küydən yaranan musiqi – küylü alətlər vasitəsilə uşaqlarda obrazlı-assosiasiyalı təfəkkür və intonasiyanın əsasları inkişaf etdirilir;
- qrafik yazı (psalmoqrafiya) – səslərin ayrı-ayrı xəssələrinin simvolik təsviri (dinamika, yüksəklik, uzunluq, tembr), ən sadə musiqinin yazılışı və qrafik simvollar vasitəsilə onun səsləndirilməsi;
- obraz uydur;
- “Bəstəkarlar” oyunu;
- “Şairlər” oyunu;
- “Rəssamlar” oyunu;
- assosiasiyalı oyunlar: boyaların palitrası, hissələrin palitrası;
- bəstələmə (melodiya, nağıl, hekayə, seir və s.).

Bayramlar və musiqi konsertləri üçün ssenarilərin yazılışı zamanı uşaqları individual həlləri tapmağa vadar etmək lazımdır. Hər kəs öz fikrini söyləməlidir və bunun nəticəsində eyni bir məsələnin bir-neçə həlli tapıla bilər. Belə fəaliyyətdə uşaqlar öz yüksək yaradıcı potensialını nümayiş etdirir.

Sinektika metodunun tətbiqi nəticəsində şagirdlərdə aşağıdakı kompetensiyaları formalaşdırmaq olar:

emosional-qiyətləndirici kompetensiya (dərsdə reproduksiyanın, rəsmlərin istifadəsi, dinlənən musiqinin mövzusunda rəsmlərin çəkilməsi, kollajların

yaradılması, ritmik müşayiət);

idraki kompetensiya (metafora, məcaz və analogiya yaratma qabiliyyəti, bəşəri biliklərin müxtəlif sahələrində dünyagörüşünün genişlənməsi, müxtəlif fəaliyyət növləri prosesində - dinləmə, ifa, improvizasiya, bəsətə - bədii-yaradıcı prosesin modelləşdirməsi bacarığı);

informasiya-kommunikasiya kompetensiya (musiqinin emosional mənasının adekvat qavrama və həyəcanlanma bacarığı, musiqi sənəti və mədəniyyəti barəsində biliklərin əldə edilməsi, musiqiyə qarşı öz şəxsi-qiyətləndirici münasibətinin musiqi fəaliyyətinə keçirilməsi, nitqi ünsiyyət və poliloq (nitqin ifadəliliyi) bacarığı, informasiyanın müxtəlif mənbələrinin istifadəsi bacarığı);

refleksiya kompetensiyası (özünün bə digər şagirdlərin musiqi fəaliyyəti prosesinin və nəticələrinin özü tərəfindən qiymətləndirilməsi, uğur və müvəffəqiyyətsizliyə görə məsuliyyət hissi).

Beləliklə, evristik texnologiya, onun müxtəlif formaları və ona daxil olan metod və priyomlar şagirdlərdə fəallığı, təlim prosesinin özünə qarşı marağı, yaradıcı qabiliyyətləri, assosialı-obrazlı təfəkkürü inkişaf etdirir, bununla da şagirdlərin ümumilikdə şəxsiyyətini formalaşdırır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə. "Azərbaycanın ictimai-pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemi", Bakı, 2005
2. J.Qədimova. "Musiqinin tədrisi metodikası", Bakı, 2007
3. S.A. Zamanlı. "Təlimdə yeni metodlardan istifadə", Bakı, 2001
4. A.B.Хуторской. "Дидактическая эвристика", Москва, 2003
5. O.Rəcəbov, F.Hidayətova. "Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi və tərbiyəsi metodikası", Bakı, 2013

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.05.2018

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 04.06.2018

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 05.07.2018

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.